

MECHANISMS OF STIMULATION
OF SOCIO-ECONOMIC
DEVELOPMENT OF REGIONS
IN CONDITIONS
OF TRANSFORMATION

**МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

MECHANIZMY
STYMULACJI ROZWOJU
SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO
REGIONÓW W WARUNKACH
TRANSFORMACJI

THE ACADEMY OF MANAGEMENT AND ADMINISTRATION IN OPOLE

**MECHANIZMY STYMULACJI ROZWOJU SPOŁECZNO-
GOSPODARCZEGO REGIONÓW W WARUNKACH TRANSFORMACJI**

**MECHANISMS OF STIMULATION OF SOCIO-
ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS IN
CONDITIONS OF TRANSFORMATION**

**МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

Monograph

**Edited by Alona Ohienko
Tadeusz Pokusa**

Opole 2019

ISBN 978-83-946765-2-0

Mechanisms of stimulation of socio-economic development of regions in conditions of transformation. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2019; ISBN 978-83-946765-7-5; pp.330, illus., tabs., bibls.

Editorial Office:

Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu
45-085 Polska, Opole, ul. Niedziałkowskiego 18 tel.
77 402-19-00/01 E-mail: info@poczta.wszia.opole.pl

Reviewers

prof. dr hab. Marian Duczmal, prof. dr hab. Ruslan Skupskyi

Editorial Board

Wojciech Duczmal, Mykola Ohienko, Volodymyr Lagodiienko, Ivan Rogovskii, Tadeusz Pokusa, Alona Ohienko, Nadiya Vasylenko, Larysa Kyienko-Romaniuk, Sławomir Śliwa.

Publishing House:

Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w
Opolu 45-085 Polska, Opole, ul.
Niedziałkowskiego 18 tel. 77 402-19-00/01

200 copies

Authors are responsible for content of the materials.

ISBN 978-83-946765-7-5

**© Authors of articles, 2019
© Publishing House WSZiA, 2019**

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	
ВСТУП	7
PART 1	
PROBLEMS OF TRAINING SPECIALISTS IN THE FIELD OF PUBLIC ADMINISTRATION AND ADMINISTRATION АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ	
1.1. Educational policy of Ukraine is an instrument of intellectual and spiritual development of society and the state Освітня політика України – інструмент інтелектуального і духовного розвитку суспільства та держави (Nadiya Vasylenko, Yaroslav Radysh).....	10
1.2. Training in the provision of administrative and social services to the population, taking into account the requirements of European integration Підготовка кадрів у сфері надання адміністративних та соціальних послуг населенню з урахуванням вимог європейської інтеграції (Svitlana Zharaia).....	28
1.3. Problems of preparation of managers in the conditions reforms of administrative and educational Проблеми підготовки керівників в умовах адміністративної та освітньої реформ (Larysa Kyienko-Romaniuk, Tetiana Halych, Svitlana Parshuk).....	39
1.4. Technological competence of managers: challenges and opportunities Технологічна компетентність керівників: виклики та можливості (Volodymyr Zaiachkovsky).....	48
1.5. Development of corporate culture in the context of innovative transformations in the management of the educational institution Розвиток корпоративної культури в контексті інноваційних перетворень в управлінні закладом освіти (Mayia Konnova, Wojciech Duczmal).....	57

1.6. Rhetorical competence is a component of the communicative culture of the leader of a new formation Риторична компетентність – складова комунікативної культури керівника нової формації (Tetiana Drozd).....	
67	
1.7. Environmental literacy of the leaders of the new formation in an open society Екологічна грамотність керівників нової формації в умовах відкритого суспільства (Oleksandr Mudrak, Viktoriya Sobchuk, Oksana Nahorniuk, Halyna Mudrak, Yashnik Svitlana, Halyna Tarasenko).....	
78	
1.8. Innovative model of development of professional competence: system of postgraduate pedagogical education Упровадження у післядипломну педагогічну освіту інноваційної моделі розвитку професійної компетентності (Ilona Shevchtnko).....	
110	
1.9. Formation of project management skills in modern executives Формування навичок управління проектами у сучасних керівників (Serhiy Poyda)	121

PART 2

ACTUAL PROBLEMS OF MANAGEMENT DEVELOPMENT АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ

2.1. Application of discharge stimulations for improving energy savings on heat generators objects of Ukraine Застосування заохочувальних стимулів для залучення в енергозбереження на теплогенеруючих об'єктах України (Hanna Burdelna, Andrii Borodin).....	134
---	------------

**1.7. Environmental literacy of the leaders of the new formation
in an open society**

**Екологічна грамотність керівників нової формації в
умовах відкритого суспільства**

Взаємовідносини людського суспільства з навколишнім середовищем – одна з глобальних проблем сучасності, яка проявляється у виникненні екологічних криз. Основною причиною яких є обмеженість і нераціональне використання природних ресурсів планети на фоні зростаючих потреб людства, переоцінка самовідновлювальної здатності біосфери, нерозуміння та ігнорування законів взаємозв'язків і взаємодії живого.

Загострення екологічної ситуації в Україні, яка постраждала внаслідок нераціонального господарювання, перевиснаження природних ресурсів, пере забруднення всіх геосфер, аварії на ЧАЕС, потребує екологізації всіх суспільних відносин, перегляду правових і моральних норм природокористування, формування управлінської культури керівників нової формації. Наразі необхідна зміна сучасної стратегії і тактики розвитку людської цивілізації, всієї її економічної моделі, організації всебічної освіти для сталого розвитку, основою якої є екологічна освіта, виховання і свідомість всього населення, для того щоб взаємодія суспільства і природного довкілля набула гармонійного значення.

Недоліки техногенного світогляду обумовили необхідність нової цивілізаційної парадигми, згідно з якою природа і суспільство розвиваються цілісно, а не як конкуруючі величини. Саме взаємопроникнення та взаємозалежність впливу біосфери і суспільства, їх коеволюція визначатиме майбутнє людської цивілізації. С. Дерябо, Н. Малярчук, Г. Білявський, В. Боголюбов, Т. Сасенко, В. Собчик, О. Мудрак, О. Нагорнюк [1, 6, 7] та багато

інших вчених-екологів обґрунтовують тип суспільства з “ексцентричною екологічною свідомістю”, яке характеризується такими особливостями: найвищою цінністю постає гармонійний розвиток людини і природи, що концептуально розкривається через такі положення: природне визнається самоцінним, незалежно від корисності, марності чи шкідливості для людини; людина – не володар природи, а один з елементів природного співтовариства; відмова від ієрархічної картини світу (людство не протиставлено світу природи, обидві підсистеми є елементами єдиної системи, в якій на людину покладаються додаткові обов’язки у відношенні до навколишнього середовища); метою взаємодії з природою є максимальне задоволення як потреб людини, так і потреб всього природного співтовариства. Вплив на природу замінюється на взаємодію; характер взаємодії з природою визначається “екологічним імперативом”: правильно і дозволено те, що не порушує існуючу в природі рівновагу; природа сприймається як повноправний суб’єкт по взаємодії з людиною збереження природи є одним з найважливіших завдань світового співтовариства для досягнення його сталого розвитку. Адже природа має значення для всіх сфер людської діяльності (економічної, соціальної, екологічної), істотно впливає на формування культури природокористування. Людина, як біологічний вид, має усвідомити, що її виживання залежить від виживання інших видів, від збереження всієї повноти генофонду в екосистемах і ландшафтах як запоруки підтримання їх стійкого співвідношення; етичні норми і правила поширюються як на взаємодію між людьми, так і на взаємодію із світом природи. Необхідно сформувати нові моделі поведінки, які сприятимуть розв’язанню соціоеколого-економічних проблем; діяльність з охорони природи обумовлена необхідністю зберегти природу заради неї самої; розвиток природи і людини визначається парадигмою коеволюції, взаємовигідної єдності [14].

Змістовим і формотворчим ядром процесу природокористування є екологічна культура і свідомість як конкретно-історичне уособлення адаптивної стратегії людства. Усвідомлення відповідальності людства за перетворення планети співпало з розумінням вичерпності можливостей всіх природних ресурсів. Це спричинило зміну орієнтирів розвитку виробничих галузей із ресурсних на екосистемні.

процесі формування управлінської культури майбутніх керівників відправними дефініціями мають виступати такі: комплексне розуміння поняття “природокористування” та “екосистемне ведення господарства”. Біосфера як важливий компонент унікального природно-територіального

комплексу, є природним стабілізатором довкілля, що визначає екологічну ситуацію, є засобом забезпечення промислових, сільськогосподарських та побутових потреб людей; вона запобігає стихійним катастрофам, збільшує частку біологічних ресурсів в енергетичному балансі. Наприклад, екобіоценози лісів розуміють як “зібраний образ того життєвого, що є визначальним для сприйняття й розгляду його у контексті місії держави, простору, який сучасні покоління отримали у спадок від попередніх та мають можливість скористатись його благами, керуючись принципами і цілями сталого розвитку, додати свій внесок і передати розширеним, а не звуженим, наступним поколінням громадян України”.

Екосистемне ведення господарства нерозривно поєднує економічну, екологічну та соціальну складові й розкривається через різні рівні розуміння природокористування, як для людства зокрема, так і для біосфери Землі загалом: біосфера як жива природа, що входить до складу географічних та історичних ландшафтів, зумовлюючи їх походження, історію розвитку, ступінь їх змінності під впливом господарської діяльності людини. Це спричиняє осмислення ролі довкілля у становленні і розвитку етносу, формуванні національної культури, національних інтересів та способу думок.

Головним принципом ноосферного підходу є взаємодоповнення “суб’єкта” та “оточуючого світу”. Методологічні ідеї, обґрунтовані співробітниками лабораторії екологічної психології Інституту психології НАПН України засвідчують, що екопсихологічний підхід спрямований на розробку та опрацювання моделей включення індивіда, груп та суспільства

різні системи, що утворюють різноманітні середовища життєдіяльності людини. Він передбачає не тільки розуміння впливу екосистем на життя індивіда, а й вплив індивіда на становлення та існування цих систем. Йдеться про застосування принципів системного підходу при взаємодії людини і середовища, а також принципу екологічності. Принцип екологічності відображає змістовий характер взаємодії у системі “індивід – середовище” та ґрунтується на “двосторонній домовленості” для розвитку усіх значущих (системо утворюючих) компонентів системи. Екологічні взаємозв’язки реалізуються за умови поліпшення цілеспрямованої діяльності людини, функціонування та розвитку компонентів середовища. Їх метою є створення стабільної екосистеми, здатної до саморозвитку. Найбільш високим рівнем екологічності буде володіти така діяльність людини, яка завдяки розвитку елементів довкілля створює середовище власного розвитку.

Усвідомлюючи загрозу глобальної екологічної катастрофи, вчені розробляють концепції збереження та розвитку довкілля, що ґрунтуються на принципах екоцентризму. Ці розробки спрямовані, перш за все, на вирішення двох груп завдань: а) визначення умов, за яких обсяги і різноманітність природних ресурсів будуть не тільки зберігатися, але й зростати, щоб забезпечити потреби суспільного виробництва; б) створенням умов для масового формування екоцентричного типу свідомості. Як зазначає С. Дерябо “екоцентричний тип свідомості являє собою кардинальну зміну образу світу, яку можна, мабуть, порівняти з тим переворотом у свідомості, що був здійснений Н. Коперніком зміною геоцентричної моделі сонячної системи на геліоцентричну. Основні положення екоцентризму склали основу провідних принципів сталого розвитку суспільства, що має на меті забезпечення взаємодії суспільства і природи. Офіційно цей припис міститься у преамбулі Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”. Гармонійність взаємодії суспільства і природи – це об’єктивно існуючий зв’язок суспільства і природи, який передбачає узгоджену діяльність людей відносно природи з додержанням законів природи, екологічно сприятливої експлуатації природних ресурсів, їх відтворення й охорони. Основними компонентами гармонізації суспільства й природи визначено: раціональне природокористування; якість природного середовища; оптимальний соціально-економічний розвиток регіонів; рівень здоров’я населення; стан трудового потенціалу тощо. Принцип правового забезпечення екологічної безпеки сприяє підтриманню такого стану навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для здоров’я людини [2, 6].

Ноосферний підхід у формуванні управлінської культури відображає екофільні етнічні традиції як східної, так і західної культур. У джерелах з етнекологічних питань висовується ідея про позитивні можливості в розв’язанні екологічної кризи “не західного” способу природостворення – адаптованого до сучасних умов і трансформованого відповідно до них.

Проблема органічного взаємозв’язку актуалізована поширенням у всьому світі концепції сталого розвитку суспільства, що покликана забезпечити виживання всього живого на планеті. У якості нової парадигми формування високоосвіченої, високоморальної та духовно збагаченої особистості XXI століття виступає концепція ноосферної освіти.

Таблиця 1

Основні світоглядні принципи типів екологічної свідомості

Типи екологічної свідомості			
Критерії	Антропоцентричний	Природоцентричний	Екоцентричний
Цінність	Найвища цінність - людина, а довкілля - її власність	Найвища цінність - природа, а людство повинно їй підкоритись.	Найвища цінність - гармонійний розвиток людини і природи.
Будова світу	Ієрархічна: людина – уречевлений світ людини – об'єкти природи	Ієрархічна: вершина – природа, а основа – людство	Соціум і природа є елементами єдиної системи
Мета взаємодії з довкіллям	Використання природного середовища для отримання «корисного продукту».	Збереження недоторканості природи	Взаємодія з природою (не тільки брати, а й давати)
Результат взаємодії довкіллям	Розвиток довкілля має підкорюватися розвиткові людства	Розвиток людства має підпорядковуватись розвитку природи	Розвиток природи – це коеволюція, взаємовигідна єдність

Роль освіти для сталого розвитку України. Формування управлінської культури керівників нової формації.

Світогляд людини – це система поглядів на життя, природу, суспільство. Формування сучасного світорозуміння, світосприйняття, власних переконань людини є дуже важливим завданням народу, громадських організацій, відповідальних керівних осіб на всіх державних рівнях і самої особистості. Пошук організації та впливу екологічних законів

принципів раціонального природокористування та ресурсозбереження нині проявляється в усіх галузях виробництва у складних процесах державотворення. Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо сталого розвитку, підписавши документи Конференції ООН з довкілля та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), Всесвітнього саміту із сталого розвитку

(Йоганнесбург, 2002), Конференції ООН із сталого розвитку Ріо+20 (Ріо-де-Жанейро, 2012), а також зобов'язання щодо освіти для сталого розвитку, які відображені в “Стратегії ЄЕК ООН освіти для сталого розвитку” (Вільнюс, 2005) та заключному комюніке Міжурядової конференції (Тбілісі+35:

Екологічна освіта для сталого розвитку. Тбілісі, 2012).

Згідно Концепції екологічної освіти України [4], екологічна освіта, як цілісне культурологічне явище, яке виконує інтегративну роль у всій системі освіти та включає процеси навчання, виховання, гармонійного розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури, як складової системи національного і громадського виховання всіх верств населення України (у т.ч. через екологічне просвітництво за допомогою громадських екологічних організацій, курси підвищення кваліфікації тощо), екологізацію навчальних дисциплін та програм підготовки, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту. Вирішення цих питань має забезпечити формування цілісного екологічного знання й мислення необхідних для прийняття еколого-обґрунтованих народногосподарських рішень на рівні підприємств, галузей, територіальної громади, держави загалом.

Головними складовими системи екологічної освіти і виховання є формальна і неформальна частини, форми і методи яких різні, а мета одна: оптимально вирішити екологічних і соціально-економічних питань у територіальних громадах, що функціонують та новостворених об'єднаних (ОТГ) на основі національного і міжнародного досвіду, наукових знань процесів розвитку і функціонування біосфери, здорового глузду та загальнолюдських цінностей. Підготовка професійних кадрів нової формації

високим рівнем екологічних знань і сформованої екологічної свідомості на основі ненасильницької взаємодії людського суспільства і природи – один із основних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України. Досягнення цієї мети ставить перед екологічним просвітництвом виконання наступних завдань: усвідомлення безперспективності технократичної ідеї і заміни її на ноосферну; розуміння єдності всього живого й неживого в глобальній системі гармонійного співіснування і розвитку, тобто коеволюції техносфери і біосфери; розуміння сучасних екологічних проблем держави і світу, їх важливості, актуальності і універсальності (зв'язок місцевих, територіальних, глобальних), подолання споживацького ставлення до природи, реалізація принципу самообмеження; формування високої екологічної культури, розвиток особистої відповідальності за стан довкілля на локальному,

регіональному, національному і глобальному рівнях, формування вміння проведення екологічного моніторингу і прогнозування особистої діяльності діяльності інших людей та колективів, вміння приймати відповідальні рішення, в першу чергу осіб, які займають керівні посади. Крім того, що стосується як суспільства загалом, так і кожного індивіда зокрема, оволодіння нормами екологічно правильної поведінки, глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження, розвиток творчої активності при розв'язанні екологічних питань, відродження кращих традицій українського народу у взаємовідносинах з довкіллям, виховання від материнської школи любові до рідної природи.

основу формування екологічного світогляду покладені принципи гуманізації, науковості, безперервності, систематичності і прогностичності. Екологічна культура – це поєднання раціонального й емоційного у взаємовідносинах людини з природою на базі принципів добра й краси, так як доведено, що всі ці емоції позитивно змінюють біоритми організму й впливають на роботу ДНК, розуму й свідомості для прийняття раціональних ефективних рішень, патріотизму як імунітету від геноциду, універсалізму, наукових знань і дотримання природоохоронного законодавства. Основними стратегічними завданнями Концепції є виховання молодого покоління з новою природоохоронною філософією життя, новим екологічним мисленням, що базується на засадах здорового способу життя і здорового глузду. Міжнародні зв'язки і співробітництво у галузі охорони, раціонального використання природних ресурсів, збереження біосфери і цивілізації сприяють всім позитивним процесам збереження і відновлення природи України, біологічного різноманіття, генофонду нації.

Прийняття Закону про екологічну освіту та створення екологічної академії, постійне вдосконалення стандартів екологічної освіти, підготовка перепідготовка викладачів екологічних дисциплін з врахуванням нових підходів, розробка і видання якісної навчальної літератури з екології, систематичний показ на телебаченні навчальних, наукових, науково-популярних екологічних фільмів і телепередач, екологічне навчання і стажування всіх сучасних керівних кадрів є на сучасному етапі основними тактичними завданнями. У теперішній час екологічна освіта, як складова освіти для сталого розвитку, стає не лише провідною умовою самореалізації особистості, збагачення її творчого потенціалу, але й чинником сталого розвитку суспільства, забезпечення конкурентоспроможності держави на світовому рівні, підвищення економічного добробуту і екологічної безпеки населення, забезпечення соціальної стабільності в суспільстві. Екологічна

освіта – це самостійний елемент загальної системи освіти, що виконує в ній інтегративну роль. Основна мета розвитку екологічної освіти – формування екологічного світогляду особистості; формування екологічної культури керівників нової формації в умовах відкритого суспільства; формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як унікальної цінності.

Екологічна освіта є стрижнем, системоутворюючим чинником освіти для сталого розвитку. Освіта для сталого розвитку – освіта, націлена на набуття знань і навичок, що сприяють формуванню нового екологічно свідомого суспільства, формуванню нового світогляду, нових позицій, цінностей, сприяють розвитку, який є соціально бажаним, економічно життєздатним і екологічно збалансованим. Такі чинники передусім зумовлені необхідністю зростання рівня професійної культури керівників нової формації як високоосвічених, компетентних особистостей, здатних до реалізації цілей сталого розвитку. Сучасна професійної культури керівників нової формації має включати інноваційні підходи до навчання, що урівноважуватимуть екологічні, соціальні та економічні аспекти. Формування професійної культури керівників нової формації має здійснюватись впродовж всього життя з визначенням чіткої ролі формальної, неформальної та інформальної освіти для сталого розвитку. Серед ключових компетентностей якої має бути екологічна грамотність і здорове життя. Вони зумовлюють формування вміння розумно й раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя. Керівник нової формації має стати агентом змін, що готовий до інноваційних пошуків, здатний самостійно визначати стратегію сталого розвитку своєї установи (організації), творчим і відповідальним, що постійно самовдосконалюється і саморозвивається. Тому освіта для сталого розвитку керівника нової формації має формується на принципах всезагальності і безперервності освіти, міждисциплінарному підході, активній взаємодії керівника і підлеглого, навчання на основі досвіду і творчості. Наразі освіта для сталого розвитку керівника нової формації має стати не лише провідною умовою самореалізації його особистості, збагачення його творчого потенціалу, а й важливим чинником розвитку соціально-економічної, екологічної і духовної сфери всього суспільства, забезпечення конкурентоспроможності держави на світовому рівні, підвищення економічного добробуту населення, забезпечення соціальної

стабільності та екологічної безпеки в суспільстві. Загалом проблема активізації керівника нової формації області має бути спрямована на виконання положень “Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року”.

Стратегія і тактика освіти для сталого розвитку в Україні повинна бути спрямована на підготовку керівників нової формації до життя в умовах загострення проблем довкілля, що передбачає організацію навчально-наукового процесу і виховання від дитинства до глибокої старості, де важливе місце належить системі неперервної освіти. Вихідним положенням якої є високий науковий, навчальний і методичний рівень керівника, формування у нього глибоких екологічних знань, вмій і навичок та основ біосферного світогляду відповідно до “Загальнодержавної стратегії збалансованого розвитку України до 2020 року”, Закону України “Про основні засади державної екологічної політики України на період до 2020 року”. Перехід держави на модель інноваційного екологобезпечного розвитку зумовлює кардинальні зміни в усіх галузях суспільства, у тому числі в освіті для сталого розвитку. Як засвідчує досвід, саме підготовка керівників нової формації до життя у системі неперервної освіти, на основі інновацій, є причиною успішного їхнього особистісного і професійного розвитку. Система неперервної екологічної освіти є єдиним механізмом переорієнтації керівників нової формації до життя стосовно змісту, форм і методів навчання, системи ціннісних орієнтирів, засобів комунікації для сталого розвитку. Але практика показує, що більшість керівників нової формації перебувають на рівні знань про інноваційну діяльність, а не на рівні практичного досвіду. Тому у Вінницькій області необхідно створити соціально-освітній екологобезпечний інноваційний простір, який має забезпечити можливість удосконалення управлінського професіоналізму кожного керівника. У зв’язку з цим має бути відпрацьована і впроваджена система галузевих знань з неперервної освіти для сталого розвитку на основі організації формальної й неформальної екологічної освіти та самоосвіти керівників.

Пріоритетними напрямками формування інноваційної еколого-освітньої системи керівників нової формації у Вінницькій області має бути:

Формування нового освітнього екологобезпечного середовища шляхом: створення системи неперервної екологічної освіти керівників нової формації з використанням організуючої та координуючої функцій Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і

організацій Вінницької області, КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти” та ін.; поєднання власне системи галузевих знань з екологічною післядипломною освітою та самоосвітою керівників нової формації; формування механізму системи самоосвіти для реалізації цілей сталого розвитку – інтеграції в систему післядипломної освіти керівників нової формації.

Підтримка інноваційної екологобезпечної діяльності: міжнародних екологічних програм і проектів; всеукраїнських екологічних програм і проектів; обласних (регіональних) екологічних програм і проектів; проектів “Програма” (спецкурси, курси за вибором); програмно-цільового освітнього проекту; грантів з екологічної і природоохоронної тематики.

Реалізації цілей стратегії сталого розвитку. Вінниччина, як і кожний регіон України, має свої особливості розвитку і, відповідно, свої шляхи реалізації Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на 2015-2020 рр., де одним з пріоритетних напрямів є підвищення рівня екологічної освіти, культури і свідомості як пересічних громадян, так і державних чиновників. Важливе місце в системі цієї освіти належить екологічній освіті керівників нової формації. З метою створення цілісної науково-педагогічної системи розвитку професійної компетентності і самовдосконалення керівників, послідовного втілення в практику нових екологоосвітніх і природоохоронних тенденцій, оновлення структури, змісту, форм і методів навчання КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти” здійснює навчання керівників нової формації.

Підвищення екологічної культури керівників нової формації.

Міжнародний досвід.

Діяльність для піднесення рівня екологічної свідомості керівників нової формації з метою формування нового простору співіснування, згідно зі стандартами Євросоюзу, набирає різних форм організації, наприклад: проведення заходів з комплексного дорадництва та освітньої діяльності (організація семінарів та циклічних навчань); популяризація законів, які регулюють охорону навколишнього середовища; підкреслення ролі екологічної свідомості у створенні природного краєвиду місцевих ландшафтів; співпраця з інституціями, організаціями та фундаціями, які працюють на охорону навколишнього середовища [3].

Істотною умовою успіху програми екологізації політики держави є провадження освіти, яка стосується охорони навколишнього середовища. Навіть найкраще підготовлені стратегічні плани не принесуть результатів, якщо не буде врахована акцепція місцевого населення. Нині екологічна

свідомість людей, які мешкають як у містах, так і на селі, досі залишається дуже низькою. Однією з причин такої ситуації є скромні традиції екологічної освіти європейських держав, України зокрема, і що найважливіше, небажання зрозуміти зміст загальної та спеціальної інформації, представленої у масмедіа щодо охорони навколишнього середовища. Перепоною у дотриманні екологічних принципів є низький рівень заможності багатьох сімей (понад 80% населення сучасної України), які свідомо виробляють продукти харчування без відповідності екологічним вимогам. Форми навчання екорозвитку у відношенні до суспільного середовища особливо важливе, але з погляду державної політики та проєкологічної стратегії територіальних громад більш ефективною є місцева освіта – форма локального навчання. Гарантом успіху є високий рівень екологічної свідомості вчителів. Їх роль дуже важлива у навчанні дітей, молоді та дорослого населення та підвищення їх власної кваліфікації. На ефективність просвітництва має великий вплив організаційна та фінансова підтримка територіальних громад, яка стосується популяризації екологічних знань у школах. Прикладом такої фінансової підтримки може слугувати реалізація різних програм (“До чистих джерел”, “Чисті ріки України”, екскурсії, конкурси, фестивалі) [1].

Самоврядування разом з суспільно-спеціальними організаціями мають провадити навчання з тематики екологічного землеробства, еко- і агротуризму, біоочистки стічних вод, сортування і переробки сміття, використання альтернативних джерел енергії, а також організувати та фінансувати інші заходи, пов’язані з чистотою навколишнього середовища та охороною природи. Населення України без екологічної свідомості насправді може отримати високі результати у будь-яких галузях виробничої діяльності, але виконуватиме це, як правило, зі шкодою для навколишнього середовища. Це пов’язано з використанням великої кількості отрутохімікатів для захисту рослин, небажання модернізувати виробництва, бо це звичайно значні капіталовкладення. Такі заходи направлені на виживання в умовах конкуренції. Проте, екологічна свідомість допомагає людям поступово впроваджувати природоохоронні заходи, утримуватись від надмірного споживання, використання вже існуючих здобутків людства у сфері охорони довкілля. На думку багатьох вчених, рівень екологічної свідомості суспільства загалом зростає. Але він не

ще достатньо високим, та характеризується великою різноманітністю. Ця різноманітність пов’язана з віком та заможністю респондентів. Усім, а особливо дорослим мешканцям села, необхідно запропонувати екологічну

освіту в дуже доступній та простій формі. Причому викладений матеріал має бути простим і цікавим.

Сільське населення Європи характеризується значно нижчим рівнем освіти, ніж міські жителі. Серед мешканців села 39% з усього населення має початкову, 35% неповну середню, 20% повну середню, 2% неповну вищу та лише 3% вищу освіту. Серед працездатного населення лише в своїх (чи в основному у власних) землеробських господарствах у 2016 році вищу та середню освіту мали відповідно лише 1,1%, та 14,4% селян. Серед працюючих поза господарством чи взагалі за землеробством (понад 2 млн. осіб) вищу освіту мали у 2016 році 7,3%, та середню - 34,5% [10]. Україна має іншу проблему у отриманні вищої освіти. Не підготовлена до дорослого життя переважна більшість молодих людей, які вступають у навчальні заклади для отримання вищої освіти вважають, що достатньо фізично бути 5-6 років у навчальному закладі для отримання диплому. І що зусилля для отримання знань докладати не обов'язково. Молодь не усвідомлює, що відсутність достатньої освіти, у тому числі спеціальної підготовки, становить основну перепону щодо потреб локального ринку праці. Це також знижує можливість ширшого розвитку зайнятості поза землеробською господарчою діяльністю, яка становила б альтернативу для надлишкової робочої сили. Завдання зниження безробіття на селі має бути предметом політики уряду.

Суспільство загалом і окремих індивід зокрема, має розуміти, що отримання кваліфікації – це дорога до власної життєвої реалізації, досягнення почуття стабільності, безпеки та робота для забезпечення майбутніх поколінь. Традиціоналізм поведінки переважної більшості мешканців села впливає часто з важкості акцепції нового, відсутності віри

власні сили, а також перестороги перед можливим ризиком. Тому необхідним є формування рис особистості та власної гідності людини.

Однією з форм поширення екологічної освіти у Польщі є діяльність, ось уже впродовж 14 років, Фондації екологічної освіти села з центром у Жешові. Головним полем діяльності організації є екологічний розвиток села та допомога самоврядуванню у сільських територіальних громадах, а також місцевим школам. Ця Фондація видала багато книжок та екологічних замальовок для дітей. Видання, адресовані педагогам, отримали дуже високу оцінку [12]. Діяльність Фондації полягає також у співпраці з керівництвом осередків та національних парків. Вона видає також освітні вказівники, фолії, які описують красу природничих парків. Дуже важливим аспектом діяльності є адресна видавнича діяльність, спрямована на

сільських мешканців та жителів малих містечок. Фундація видала книги та брошури, які присвячуються проблематиці розвитку села. Практично у кожному селі чи гміні є центр екологічної освіти і культури. Пропагування освітніх програм викликало живе зацікавлення сільської молоді до проєкологічної діяльності. Нині з Фундацією співпрацює понад 1000 сільських шкіл з різним рівнем освіти з усієї Польщі. Вона поширює своє діяльність на Чехію, Словаччину, Німеччину, Швецію та Україну. Незважаючи на те, що екологічна освіта не завжди знаходить розуміння з боку місцевої влади, учителі присвячують багато власного часу на цю діяльність, часто фінансуючи заходи з власним коштом. Співпраця шкіл з територіальною громадою є суттєвим аспектом реалізації екологічних проєктів. Вона інтегрує усю сільську спільноту для розвитку екологічних осередків. Основу екологічного прогресу в територіальній громаді складають молоді люди. Великою стимуляцією для учнів є міжнародні обміни екологічного мислення та діяльності [12].

Покращення стану природного середовища сільських територій вимагає інтегрованої дії освітніх і технічних заходів. Наприклад, під час створення пілотного проєкту: “Екологічно чисте село” (село Поможє, Опіногурської територіальної громади Ченстоховського воєводства) проведено семінари з землеробами, які мали на меті донести усвідомлення загроз, які виникають від забруднення навколишнього середовища [11]. У більшості країн ЄС застосовується політика дотацій для заснування навчальних закладів та дорадництва фермерів [11]. Визначення основних принципів екологічного землеробства дуже різняться у кожній країні. Найбільш розповсюдженими формами є регіональні зустрічі груп фермерів, які є членами певних товариств. Хоча тут теж можна спостерігати недостатність поінформованості та відсутності баз даних. Розвиток дорадчої системи є умовою певної шкали екологічного виробництва. Фермери підвищують кваліфікацію на курсах і практикумах. Основи органічного землеробства - це обов’язкова тематика навчальних програм державних середніх шкіл. Специфічні кваліфікації можна отримати на ліцейських семінарах (у коледжах) або магістерській програмі, яку завжди пропонують вищі навчальні заклади.

Фундація співробітництва Агролінія 2000 успішно підтримує зміни, які відбуваються на селі. Це стосується пристосування господарювання до умов ринкових відносин під кутом інтеграції до Євросоюзу. Агролінія має великий досвід у проведенні навчань та консультацій для лідерів сільської спільноти, накопичення та публікації інформації, що стосується проблем села і

землеробства, підтримки малого бізнесу на сільських територіях, і навіть кредитування інвестиційних процесів у сільському господарстві. Пропозиції Агролінії в основному скеровані на землеробів, сільських підприємців, представників територіального самоврядування, освітніх осередків та організацій, які діють на сільських територіях.

Діяльність, направлена на піднесення рівня загального та спеціального навчання населення, є спробою виконання основної умови вирівнювання можливостей населення у професійній активності. Також важливим завданням є піднесення естетичного виховання всіх верств населення. Це – тематичні навчання, покази, конкурси та семінари. Велике значення мають заняття, які стосуються вивчення видів кімнатних рослин, оформлення квітників біля будинків, місць відпочинку та ігрових майданчиків для дітей. Успішна правова основа щодо охорони навколишнього середовища є основною умовою впровадження програм екологічного розвитку. Чинні закони становлять також основу виконання освітньої діяльності. Особливо це стосується навчання дорослих. Освітня діяльність повинна займати важливе місце у стратегіях екологічного розвитку господарств. Має реалізовуватися, на думку Коваляка, якнайшвидше впровадження програм екологічної освіти. Влада територіальних громад повинна розуміти, що ефект від впровадження екологічного навчання буде видимим через декілька, а то і декілька десятків років. Необхідно при цьому підкреслити, що нехтування освітньою діяльністю у стратегії розвитку може стати причиною підризу як екологічної безпеки, так і національної загалом. Інвайроменталізм і екологія мають бути популярними та зрозумілими всім верствам населення. Також для людей необхідно не лише проповідувати ідеї, але представляти прагматичні дороговкази, які будять корисними з економічної точки зору.

Територіальне самоврядування є відповідальним за цілісність навчання, включаючи освіту з охорони навколишнього середовища усіх суспільних груп. Завдання територіального самоврядування у цій діяльності це: забезпечення для потреб шкільництва відповідно підготовлених викладацьких та керівних кадрів; створення школам відповідних матеріальних засобів, необхідних для реалізації інноваційних програм освіти; пропагування освіти різних суспільно-спеціалізованих груп у галузі охорони навколишнього середовища; підтримка діяльності шкіл щодо розвитку екологічної культури суспільства; презентація результатів праць шкільної молоді, яка стосується знань з тематики природничої будови регіону та етнографічного багатства територіальної громади; навчання

населення села для екологічної та агротуристичної підтримки сільського господарства; підтримка діяльності локальної спільноти для розвитку сільського туризму. Стратегія екологічного розвитку суспільства вимагає розгляду завдань, пов'язаних з екологічною освітою. Визначальною проблемою при екологізації та гуманізації територіальних громад є відношення їх мешканців до середовища проживання. Сільський мешканець звик до провадження життя, яке не відповідає нормам природи. Він рідко думає про її охорону та здатність до регенерації. Згідно Макарського [13], природа стала для людей чимось звичайним з погляду споживання; ослаб індивідуальний підхід до вирішення питань охорони і відновлення навколишнього середовища. Відновлення природи має розпочатися вихованням поваги до природи. Економічні потреби необхідно пристосувати до екологічної стабільності.

Втілена шкільна реформа не виправила ситуації щодо можливості отримання якісної екологічної освіти. Така ситуація склалася через виникнення багатьох перешкод. Це насамперед стосувалося необхідності значних фінансових витрат, особливо при отриманні вищої освіти. Крім того, було виявлено вузьку спрямованість освіти, яку бажало отримати населення та низький рівень початкових знань. Як уже зазначалося, спостерігається надзвичайно велика різниця у рівні навчання вищої та середньої освіти у селах і містах. Частка міського населення у загальній кількості студентів вищих навчальних закладів у п'ять разів більша, ніж сільського. Така ситуація є не характерною для країн Євросоюзу, де освіченість сільського населення (віком 25-59 років) фактично не відрізняється від міських жителів. Необхідно пам'ятати, що зростання кваліфікації та інтелектуалізації праці прискорює розвиток діяльності для власного добробуту. Добре забезпечення людськими ресурсами дозволяє формувати напрямки розвитку усіх галузей та секторів національного господарювання. Одним із видів діяльності для покращення ефективності господарювання у територіальних громадах є розвиток можливості альтернативного працевлаштування, землеробської підприємливості, що вимагає інвестування у людський ресурс.

Сільські школи мають підпадати під структурну та програмну реформу, яка нині проводиться у країні. У залежності від регіональних потреб, середні школи повинні мати відповідні профільні дисципліни. Нині виконується робота над стандартизацією спеціалізованої кваліфікації, щоб пристосувати її до сучасних вимог, та над зміною напрямів та профілів навчання. Освітня

реформа закладу є також підготовка новітнього спеціального та загального програмного забезпечення.

Одним із істотних інструментів, які підтримують сучасний екологозбалансований розвиток - це згадане раніше державне дорадництва, яке діє на якісні зміни людських ресурсів. Воно реалізує наступні функції: освітню – організація різних освітніх дорадчих програм, доповнення та піднесення рівня спеціалізованої кваліфікації; розвиткову – пропагування нових технічних, технологічних, організаційних та економічних рішень; інформаційну – збирання, опрацювання та розповсюдження інформації про ринки збуту, економічну ситуацію на виробництвах.

Аграрна структура та технологічний занепад землеробства робить неможливим конкурування на ринку продуктів харчування виготовлених промисловими методами. У той же час Україна як і більшість європейських держав виробляють харчі досить високої якості. Проведені дослідження підтверджують, що 2/3 землеробської продукції України відповідає вимогам FAO/WHO (Всесвітня організація здоров'я) для продуктів харчування вищої якості. Можна зробити висновок, що Україна має шанс на перетворення неоліків свого землеробства на найкращі його показники як проекологічного виробництва. Землеробський ґрунт західних країн значною мірою забруднений хімічними засобами, тому існує велика можливість проникнути на Європейські ринки продуктів харчування вищої якості. Створення нових напрямів землеробського виробництва, які пов'язані з новітніми методами сільського господарства, становлять підґрунтя кращому використанню вільної робочої сили. Це є новим підходом

екологічній політиці держави. Створення та впровадження господарств, які виробляють екологічно чисту продукцію, мають підтримуватись дотаціями на кожен гектар насаджень, та на дофінансування якості контролю продукції. Ці дотації стосуються землеробів, які об'єдналися в екологічні організації Агробіотест, Біоексперт, товариство екологічного землеробства. Екологічна направленість землеробства має особливе значення у довільних умовах господарювання, за виключенням, якщо виробництво ведеться на уже забруднених територіях.

Мета спеціалізації землеробства у виробництві продуктів харчування підвищеної якості видається досить зрозумілою. Керівні органи держави повинні більше уваги приділяти сільським територіям та їх населенню, забезпечити відповідні умови праці і життєдіяльності. У крайньому разі, щоб вони були не гіршими, ніж на урбанізованих територіях. Важливу роль при цьому відіграють органи самоврядування територіальних громад. Вступ

України в Євросоюз означає однозначне пристосування до його вимог норм законів, які стосуються охорони навколишнього середовища (Україна підписала 28 Директив ЄС в галузі охорони довкілля). Цю діяльність слід пов'язати з земельною реформою. З огляду на це необхідно коректувати наслідки загроз господарчої та суспільної політики через оцінку їх впливу на стан природного середовища. Це стосується усіх стратегічних документів, серед яких є користування природними багатствами, допустимі норми забруднень, способів переробки відходів. Ці зміни вимагають інвестиційних вливань, інформаційної та роз'яснювальної роботи. Така діяльність буде реалізацію проектів, що підтримуються фінансовою допомогою з боку ЄС. Буде здійснюватися підтримка інвестиціями землеробських господарств, які слугують охороні навколишнього середовища, а саме покращенню якості води. Вона проходить шляхом надання дотацій на будівництво та модернізацію очисних споруд водних стоків, водозбірників для утилізації забрудненої води, споруд для правильного зберігання органічних добрив (бетонні плити на огорожу ям для зберігання гною, підключення господарчих будинків до каналізації). Щодо охорони ґрунту, то додаткові кошти будуть направлені на рекультивацию земель, спорудження сховищ. Допомога також стосуватиметься спорудження поливних систем, насадження дерев та трав'яного покриву на ерозійних територіях. У цій сфері діяльності передбачаються дотації для місцевого самоврядування на розвиток інфраструктури, пов'язаної з охороною навколишнього середовища. Окрему групу складають цільові дотації для землеробів, які використовують методи виробництва, що сприяють збереженню природи. Така діяльність буде направлена передусім на території, які знаходяться по сусідству з надзвичайно цінними територіями, та спеціально охороняються державою а також на площах, які у перспективі будуть занесені до цієї групи.

За реалізацію програм розвитку територіальних громад наглядає адміністрація уряду. Вона мусить бути відповідальною за створення правових та інституційних умов господарчого розвитку, а також здійснювати відповідну сільськогосподарську політику, а особливо структурну політику. Адміністрація самоврядування на рівні територіальних громад самостійно не приймає кроків з вирішення земельної політики, але вона є відповідальна за розвиток та формування стратегії розвитку. Регіональна політика, яка повинна не суперечити основним принципам просторового господарювання, реалізується для раціонального використання продуктивних сил, запобігання екстенсифікації територій, пристосування господарських структур до

потенціалу природи, охорони й формування середовища, розвитку суспільної та технічної інфраструктури, екологічного розвитку сільських територій, створення нових місць праці, запобігання погіршенню умов проживання населення територіальних громад. Нині найважливішими напрямками діяльності щодо розвитку землеробства та перетворення сільських територій нашої держави є необхідність визначення компетенції усіх інституцій, які відповідають за земельну та структурну політику в частині, яка стосується розвитку села. Необхідно створити правові акти, які будуть регулювати пристосування сільськогосподарського сектора економіки до вимог ЄС. Необхідним є також збільшення ролі держави у створенні стратегії розвитку сільськогосподарських територій (рис. 1).

Польща була першою країною у Середньо-східній Європі, яка зацікавилася розвитком екологічно чистого землеробства (від 1980 року). На жаль, наші політики трактували та продовжують трактувати землеробство, як нешкідливе хобі маніяків, а не інтерес держави та суспільства. Умовою подальшої екологізації села є допомога держави не лише у 2-річний термін, як це заплановано тепер, а й надалі. Держава має взяти опіку над системою контролю екологічних виробників, а також над сертифікацією господарств та закладів з переробки продукції. Крім того, вона має визначити знак якості, згідно вимог ЄС, та ставити його на екологічно чисті продукти, які реалізуються у країні та поза її межами. Як Польща, так і Україна мають серед Європейських країн особливо вигідні можливості розвитку екологічно чистого землеробства. У нас є дуже сприятливі природні умови, переважають приватні господарства, землероби бажують працювати за екологічними методами виробництва продукції. Для того, щоб частину наших господарств перевести на екологічні методи роботи, необхідним є розробка урядових програм, які точно визначають кінцеву мету (наприклад 10% господарств), час та спосіб досягнення мети. Потрібні також юридичні закони, які дозволяти б експортувати екологічно чисту продукцію. У справі сертифікації господарств та продуктів виробників екологічно чистого харчування мусять звертатися до закордонних організацій, яких визнає ЄС [7].

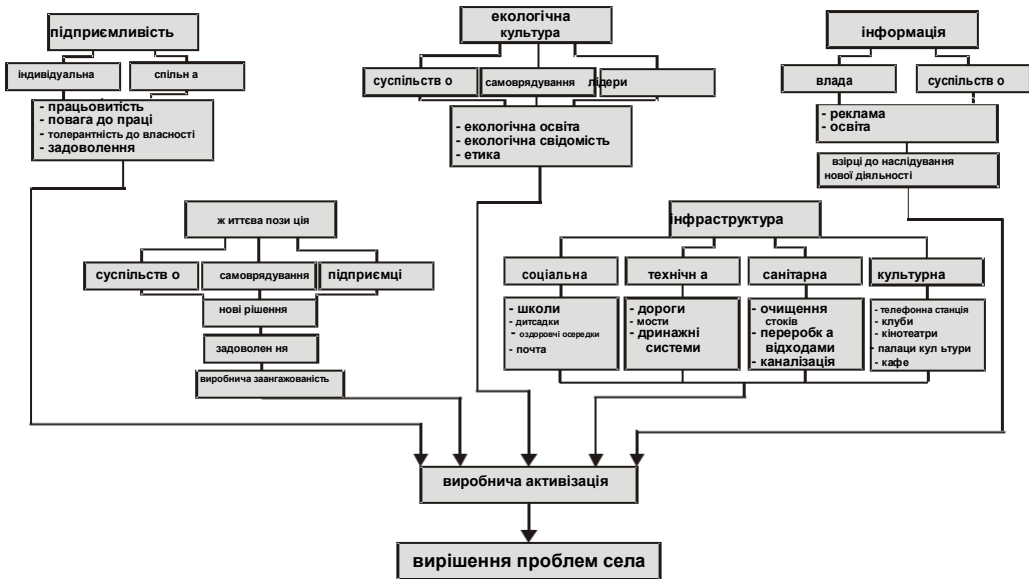

Рис. 1. Способи вирішення проблем безробіття

рамках проектів (ISPA) засоби призначалися на фінансування

інвестиційних процесів, орієнтованих на покращення транспортних послуг,

також на інфраструктуру охорони оточуючого середовища. Програма ISPA стосується реалізації великих інвестиційних проектів, які допомагають розбудувати трансєвропейську транспортну мережу, а також проекти з охорони навколишнього середовища. Вона посередньо сприяє розвитку підприємництва та створення нових робочих місць на селі [10]. Програма SAPARD є основним інструментом, який підтримує діяльність з модернізації землеробства та розвитку сільськогосподарських угідь. У основному, вони підготовлюють землеробський сектор до прийняття *acquis communautaire*, з метою майбутнього використання структурних фондів на підтримку господарювання після отримання членства у ЄС. Допомога для польського землеробства (~170 млн. євро) використовується на пристосування польської правової бази до ЄС, на задоволення основних потреб землеробства, для розвитку сільськогосподарських угідь, на реалізацію програм щодо охорони навколишнього середовища. Політика розвитку сільськогосподарських територій створює умови для формування нового типу землеробського населення. Це також дає змогу виробляти продукти високої якості, поєднаних з традицією та культурою регіону [10]. Згідно операційної програми SAPARD (рис. 2), яка була створена Міністерством землеробства та сільських територій, вважається що протягом 2000-2006 років програмами розвитку сільськогосподарського комплексу та пов'язаними з ними заходами з охорони навколишнього середовища буде

задіяно до 30 тисяч гектарів сільськогосподарських угідь. Оцінюється також, що субсидію отримає майже 3,5 тисяч землеробів, у тому числі 800 осіб, які провадять виробництво екологічно чистої продукції. SAPARD у основному направлена на локальний рівень, тобто гміни і повіти. Необхідно проте зазначити, що програма SAPARD стосується лише сільськогосподарських територій.

Рис. 2. Логотип програми SAPARD

Польща є однією з 10 країн Центральної та Східної Європи, яка бере участь у програмі SAPARD. Поділ коштів між країнами кандидатами до вступу у ЄС проводиться згідно наступних критеріїв: кількість сільського населення, простір, зайнятий сільськогосподарськими угіддями, загальний продукт країни у перерахунку на одного жителя, а також специфіка окремих територій. Польська програма підтримки SAPARD складається з двох пріоритетних напрямків, та одного додаткового (докомплектовуючого). Перший пріоритетний напрямок – Покращення ефективності роботи сільськогосподарського сектору.

Завдання 1. Покращення переробки і маркетингу землеробських та рибних виробів: підтримка реструктуризації переробної області та покращення маркетингу виробів тваринного походження; підтримка реструктуризації переробної області та покращення маркетингу овочів і фруктів. Проекти стосуються реструктуризації переробних заводів продуктів тваринного походження, а також овочів і фруктів для забезпечення їх конкурентоспроможності та пристосування до вимог ЄС. Отримати допомогу можуть окремі переробні заклади, їх спілки, а також виробничі групи цієї продукції.

Завдання 2. Інвестиції у землеробські господарства: реструктуризація виробництва молока; модернізація господарств, які спеціалізуються на відгодовуванні ручних тварин; збільшення різноманітності продуктів сільського господарства. Проекти стосуються допомоги землеробським господарствам, щоб пристосувати своє виробництво до вимог ЄС. Метою програми не є збільшення об'ємів продукції, але лише покращення її якості. Отримати допомогу можуть землероби, що провадять індивідуальне

господарство. Другий пріоритетний напрямок – Покращення умов господарської діяльності та створення нових робочих місць.

Завдання 3. Розвиток та покращення інфраструктури сільських територій: збереження води водних ресурсів разом з її мешканцями; відведення та очищення комунальних стоків; переробка твердих побутових відходів; дороги на рівні територіальних громад та повітів; збереження енергії. Отримати допомогу можуть області, територіальні громади, міжгромадські спілки.

Завдання 4: Розширення господарчої діяльності на сільських територіях; створення джерел додаткових доходів у землеробських господарствах; створення нових місць праці; публічна інфраструктура туризму.

Завдання 5. Програми охорони навколишнього середовища, які пов'язані з веденням сільського господарства, та збереження лісових насаджень: програми захисту навколишнього середовища, які пов'язані з веденням сільського господарства – використання методів екологічного землеробства; лісові насадження – створення лісових насаджень землеробських ґрунтів площею більшою за 0,1 га; спеціальні навчання – зміцнення і розвиток людських ресурсів на сільських територіях. Отримати допомогу можуть землероби – особи, які пов'язані з сільським і лісовим господарством.

Завдання 6. Спеціальне навчання. Метою програми є отримання навичок, пов'язаних з господарською діяльністю сільського населення. Отримати допомогу можуть сільські жителі. Проекти також можуть складати осередки сільськогосподарського дорадництва, інституції та центри розвитку підприємництва, спеціалізовані навчальні заклади. Фінансова підтримка становить лише усі 100% витрат.

Завдання 7. Технічна допомога. Метою програми є правильне та у цілковите виконання програми SAPARD. Стратегічні завдання програми SAPARD: підвищення економічної конкурентоспроможності землеробсько-споживчого сектора на державному та міжнародному ринку; пристосування землеробсько-споживчого сектора до стандартів ЄС щодо якості, гігієни та безпеки продуктів харчування та охорони навколишнього середовища; стимуляція багатофункціонального розвитку сільськогосподарських територій, а також створення умов для позаземлеробської діяльності на селі.

Крім того, іншим істотним завданням програми SAPARD є створення підґрунтя для використання у майбутньому структурних фондів

Європейського Союзу. Підтримка від програми SAPARD може досягати до 50% необхідних коштів для виконання конкретної діяльності [10-11].

PHARE є одним із найбільш розповсюджених та активних європейських фондів. Він підтримує діяльність у наступних сферах: розвиток приватного сектора, реструктуризація, приватизація, землеробство, суспільний розвиток, охорона здоров'я, господарча інфраструктура, банкова справа, фінанси, охорона навколишнього середовища, освіта, навчання, розвиток адміністративної та системної реформ. Програма PHARE як головний інструмент Партнерства для членів ЄС виконує роль каталізатора, який притягує до фінансування конкретних дій багатофункціонального розвитку села та інші фінансові структури, такі як Інвестиційний Європейський банк, Банк реконструкції та розвитку чи Світовий банк. Проблеми багатофункціонального розвитку сільських територій є предметом опіки суспільних та політичних кіл держави. Сфери господарчої, екологічної та демографічно-культурної активності сільських територій порушуються на різних щаблях влади пошуку напрямків їх реалізації.

Екологізація землеробства має добру стартову позицію у вирішенні проблем охорони навколишнього середовища порівняно з країнами ЄС. Це пояснюється низьким рівнем забруднення територій та стабільністю харчових екосистем. Навантаження на природне середовище, як правило, носять локальний чи регіональний характер (сусідство промисловості, транспортних комунікацій з інтенсивним рухом). Модернізація землеробства, концентрація виробництва, а також нові технології найближчим часом не будуть створювати надмірного навантаження на природне середовище у сільських регіонах.

В. Собчик запропонувала схему екологізації агросфери (СЕА), реалізація якої зможе забезпечити селу сталий та тривалий розвиток, а її мешканцям стабільність, здоровий спосіб життя, добробут і задоволення від життя. Під час формування схеми використано багату спадщину економічно-землеробської думки з тематики багатофункціонального розвитку землеробства і сільських територій: К. Dubel 2000, Н. Gertig 1996, R. Kostuch 2000, Е. Otoliński 2001 [10]. Найважливіші проблеми, які необхідно вирішити для землеробства, стосуються ефективного господарювання і екологізації засобів виробництва, підвищення конкурентоспроможності землеробства шляхом впровадження нових принципів екорозвитку та підвищення екологічної культури через екологічну освіту (рис. 3). Тому ми вважаємо за необхідне передбачити в екологічній політиці у галузі, наприклад, агросфери вирішення наступних питань [9, 10]: підвищення можливості

отримання екологічної освіти всім верствам населення; пробудження природоохоронної активності населення; розвиток соціальної, культурної та технічної інфраструктури; зміна політики держави стосовно екологізації землеробства; інформаційні та роз'яснювальні акції в сфері екологічної безпеки; розвиток етнічно-культурних та природоохоронних традицій і цінностей населення держави.

Нижче детально розглядається кожен з цих пунктів.

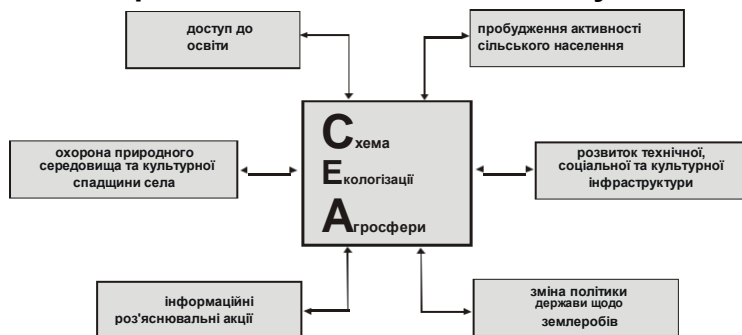

Рис. 3. Схема шляхів екологізації агросфери

Атрибутом села, який ми недооцінюємо і на якого не звертаємо увагу, є його мешканці, які можуть та хочуть працювати у землеробстві. Щоб цей капітал примножити у якісному розумінні, необхідно підвищити агротехнічні знання землеробів, а також рівень екологічної свідомості населення. Розвиток села віддзеркалюється рівнем освіти місцевих жителів. У процесі трансформації села, його постійного та урівноваженого розвитку необхідно, щоб освіта мешканців постійно зростала. Низька освіченість людей (вищу освіту має лише 3,2% мешканців сіл) стало ефектом довготривалого занедбання села. Такий показник освіти сільського населення при намірах різнобічного розвитку села вимагає змін

навчанні селян. Нині розробляється програма інтенсифікації освіти та пристосування напрямків навчання до локальних потреб суспільно-господарчого розвитку сільських територій. Реформа освіти підготувала новітній пакет програм загального та спеціального навчання на селі. Пробудження активності сільського населення пов'язане з організаційною та освітньою діяльністю, яка підтримує розвиток землеробської та позаземлеробської підприємливості [9].

програми розвитку сільських територій впливають наступні освітні завдання: необхідність впровадження багатoproфільного навчання; збагачення освітніх програм принципами ринкового господарювання, маркетингу, управління, фінансування, підприємливості, поширення мережі загальноосвітніх шкіл. Стратегії екологозбалансованого розвитку можуть

бути втілені у життя лише при високоосвіченому, активному та свідомому впровадженні загальних правил ринкових відносин у суспільстві. Як підкреслює Макарський [13], високий рівень освіти пов'язаний з розумовою відкритістю та пластичністю, який становить підґрунтя кращого розуміння навколишньої дійсності, сприяє створенню нових помислів і творчого натхнення, полегшує досягнення життєвих успіхів, зменшує почуття ризику та долає страх перед невідомим. З освіченістю пов'язана також готовність до організації членів певної групи людей. Реалізація політики держави в галузі інвестування у людський ресурс, направлена на зниження фінансування освіти населення. Хоча саме освіченість людини є тим фактором, який визначить чи зможуть вирватися з убогості цілі сільські регіони [13].

Існує багато способів підвищення знань та екологічної свідомості землеробів уже на рівні територіальної громади та області, де мають бути задіяні процедури справного інформування влади, пропагування знань з тематики можливості участі суспільства у процесах прийняття рішень самоврядуванням, активних методів консультації (організація дозвілля, гулянь, фестивалів, які пропагують проекологічну поведінку), розповсюдження інформаційних матеріалів на друкованих та електронних носіях (рис. 4).

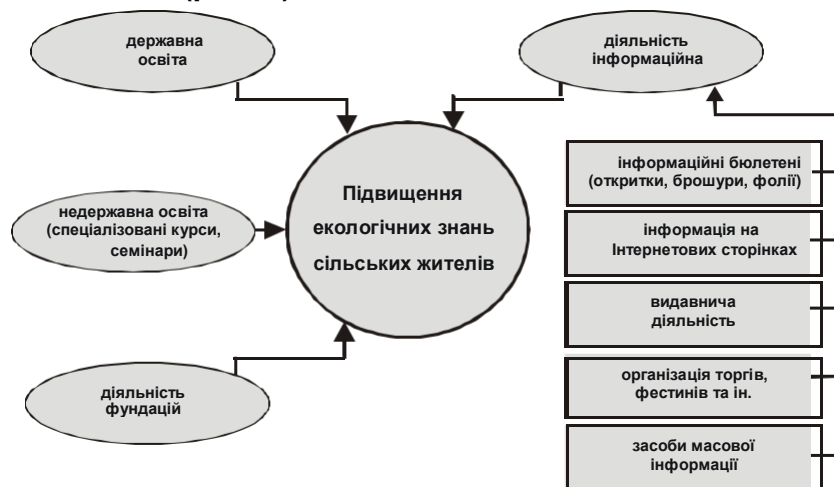

Рис. 4. Схема підвищення екологічних знань мешканців села

Торгівля екологічно чистою продукцією створює виробникам можливість реклами своєї продукції, а для покупців та відвідувачів має важливу освітню цінність. Відвідуючи такі загоди, можна довідатися про чисте харчування, безпосередньо отримати інформацію про способи та можливості її отримання. Такого типу заходи впливають на розширення знань та свідомості як їх учасників, так і відвідувачів. Інформаційні бюлетені, плакати, брошури розсилаються усім тим, кому вважають за

доцільне надати інформацію екологічній організації. Це є ще одним способом пропагування безпечної продукції. Інформацію на Інтернет сторінках – тематичний сервіс (наприклад, Регіональний центр дорадництва, Сервіс про Євро Пар SA, Європейський проекологічний центр, Інтернет сторінка землеробства, інформаційні послуги територіальної громади). Ці засоби містять по кілька сотень сторінок мовою держави з можливістю перекладання на інші мови. Вони презентують найсвіжішу інформацію про фонди та програми, які підтримуються ЄС, його структуру, правові засади охорони навколишнього середовища, електронні версії матеріалів семінарів та конференцій, а також словник термінології Євросоюзу, електронні з'єднання з найцікавішими Інтернет сторінками, які містять інформацію щодо Європейської інтеграції, а також відомості про планові семінари та місце їх проведення.

Засоби масової інформації (радіо, телебачення, щоденна преса) – пропагування документальних фільмів, наукових програм, радіопередач. Роль ЗМІ заключається у постачанні інформації про стан навколишнього середовища та формування діяльності щодо екологічних проблем. З них має черпатися раціональна інформація. Полегшений доступ до матеріалів семінарів і видань фахового дорадства (“Землеробська нива”, “Землеробський ринок”, “Європейський бюлетень”, “Землеробський бюлетень”, “Сільська та землеробська панорама”, “Землеробські актуальності”) покращить процес отримання інформації, що у кінцевому результаті сприятиме підвищенню екологічної свідомості.

Наведені способи підвищення екологічної свідомості населення уже практикуються і приносять дуже добрі результати. Комплексна освіта, організація семінарів для учителів і викладачів, місцевої адміністрації, осіб, які займають керівні посади на підприємствах чи мають власний приватний бізнес, активізація молоді суттєво впливають на життя регіону, формують патріотизм та бажання вирішувати проблеми навколишнього природного середовища. Інтенсифікація розвитку освіти та пристосування напрямків навчання до потреб локальних програм суспільно-господарчого розвитку сільських територій, запевнить правильне відношення людини до природи. Підвищення рівня знань та екологічної культури населення може створити ситуацію, за якої Україна має шанс змінити недоліки свого виробництва на найкращі такі його показники як проекологічні.

Активізація середовища спілкування є невід’ємним елементом у процесі врівноваженого розвитку усіх галузей виробництва у державі. Необхідність господарчої активізації агросфери виникає з того, що село є

достатньо економічно занедбаним, слабо розвинена його інфраструктура, а основу складають землероби, які виробляють сільськогосподарську продукцію неефективними традиційними технологіями. Необхідність пошуку альтернативних способів покращення побуту та зростання доходів вимагає розвитку сільськогосподарського підприємництва, ініціативи та виконання діяльності, кінцевим результатом яких є отримання доходів та загальний поступ локального розвитку. Крім екологічного аспекту, який базується на значному наблизенні ринків збуту, не можна оминати суттєвого суспільного значення. Розвиток екологічних форм господарювання значно запобігає безробіттю. Екологічна модель господарювання сприяє правильному формуванню етичних основ та виконує культуротворчу функцію. Важливим є також аспект здоров'я – люди, які споживають продукти доброї якості, завжди почувають себе краще. Розвитку сільськогосподарського підприємництва суттєвою перепорою є відсутність суспільно-господарчої активізації територіальних громад. Правління територіальної громади відіграє суттєву роль у самоорганізації підприємців та місцевого населення, допомагаючи створювати центри підприємницького розвитку, товариства для розвитку територіальної громади та втілювати освітні заходи.

Землеробське господарство має скоріше стати на шлях розширення своїх доходів, почати діяльність, пов'язану з комунальними послугами, консервацією меліораційних установок, лісними насадженнями, обслуговуванням туристів, перетворенням сільськогосподарської сировини, торгівлею, ремісництвом, виготовленням екологічно чистої продукції, отриманням енергії з альтернативних джерел. Гурка (Górka) зазначає, що екологізація традиційного землеробства є кращим, ніж створення екологічних господарств. Це можна виконати за допомогою простих заходів: менше навантаження на угіддя за рахунок зміни видів добрив (необов'язково навіть зменшувати кількість цих добрив), обмеження чи повна відмова використання деяких хімічних засобів захисту рослин, відхід від утримання худоби та птиці без використання підстильних матеріалів. Ці заходи підпадають під такі екологічні програми та акції, як “добра землеробська практика” та “чиста продукція”. Досить швидко Україна може стати суттєвим конкурентом у виробництві продуктів харчування високої якості. Така можливість обумовлена малою деградацією землеробських територій у порівнянні з країнами Західної Європи [11].

Інфраструктура є кістяком кожного сектору економіки. Її недорозвинення на селі є суттєвою проблемою. Інфраструктурна перепорою є

великим бар'єром у впровадженні інвестиційного капіталу. Співвідношення між загальним суспільно-господарчим інфраструктурним рівнем та розвитком підприємництва на сільських територіях має характер зворотних суперечностей. Розвиток інфраструктури має основне значення у розбудові сільськогосподарських територій. Концентрація багатофункціонального розвитку конкретного сільськогосподарського осередку має стати однією з основних складових регіональної політики. Діяльність територіальної громади останнім часом є достатньо позитивною, але вона стосується, в основному, технічної, санітарної (водопроводи, каналізація, очищення стічних ям, телефонізація) та соціальної інфраструктури (семінари, навчання), а також вирішення комунальних завдань забудованих теренів.

Початкові державні органи зобов'язані більше уваги приділяти сільським територіям та їх мешканцям, забезпечити відповідні умови праці та життєдіяльності, не гірші, ніж на урбанізованих територіях. Важлива роль тут відводиться самоврядуванню тергромад. Проекологічна землеробська політика складе підґрунтя для ефективного вирішення проблем охорони навколишнього середовища у поєднанні з землеробською діяльністю та сільськогосподарською політикою, створення нових напрямів розвитку землеробських господарств на придатних природних прощах [10].

Проекологічна землеробська політика сприятиме ефективному рішенню проблем з охорони навколишнього середовища, які пов'язані з господарською діяльністю та державною політикою у цьому секторі економіки, створить нові напрямки розвитку господарств на територіях високої естетичної та природної цінності. Це буде стосуватися гірських та пригірських територій, а також низинних територій, які знаходяться під державною охороною, та не задіяні у землеробстві. Для них агротуризм має стати альтернативним напрямком виробничої активізації села. Це вирішується через створення на сільських територіях нових місць праці та позасільськогосподарських джерел доходу, підтримка малих та середніх підприємств, розвиток економічного та правового дорадства, розвиток мережі послуг та дрібного виробництва, яке опирається на культурній спадщині села [9].

Особливості навколишнього середовища змушують до створення відповідної політики центральної та локальної влади. Необхідною є правильна діяльність адміністративних, економічних та юридичних служб. Відповідальність кожного мешканця за використання природних багатств, краси навколишнього середовища, формування екологічної свідомості громадян – це необхідні кроки у формуванні новітнього виду українського

села. Ця діяльність опирається на господарчу, культурну та екологічну агрополітику.

Правильна підтримка громад є суттєвим чинником її розвитку. Багато територіальних громад бажали б вести свій розвиток опираючись на інвестиціях як національних, так і зарубіжних. Проте нестача знань про сутність контактів з потенційними інвесторами та методами реклами не дають громадам провести цю діяльність. Підтримуючи розвиток підприємництва, локальна влада може використовувати різні техніки для заохочення розташування інвестицій на їхній території [6].

Не можна також не пам'ятати про освіту для виробників екологічної продукції. Необхідна детальна ринкова інформація про екологічні продукти, також про діяльність, направлену на покращення ситуації екологічного землеробства. Низьке зацікавлення екологічною продукцією виникає з недостатньої її популяризації, невикористання доступних засобів підтримки, особливо реклами. Необхідно провадити освітню діяльність і насамперед доставляти інформацію про методи виробництва та позначення екологічно чистих продуктів харчування, так щоб збільшувалася довіра до такого типу продукції серед польських користувачів. Діяльність така безперспективна, якщо не відбуватиметься стимуляція розвитку екологічного землеробства, яка викличе зацікавлення у виробників екологічної продукції. З цією ж метою необхідно створити ефективну систему розповсюдження продукції із екологічного землеробства.

Землеробство є джерелом формування соціального середовища конкретної спільноти. Сільськогосподарське середовище розглядається як джерело виробництва продукції та засобів використання земельних ресурсів. Воно має вплив на формування звичаїв, традицій, мови, тобто чинників, які мають надзвичайно велике значення у формуванні культури даної спільноти та забезпечують її сталий розвиток. Діяльність у землеробстві пов'язана з суттєвою деградацією природного середовища. Тому необхідно провадити нагляд за діяльністю у цьому секторі економіки. Власники угідь не лише усвідомлюють необхідність охорони природного середовища, але самі беруть активну участь у цьому процесі. Важливим є той факт, що уже є приклади ефективного вирішення проблем з охорони навколишнього середовища та дбайливого ставлення до природи [10].

Приклад європейських держав, зокрема Польщі, демонструє на практиці ефективність впливу високої екологічної свідомості, в першу чергу осіб, які займають керівні посади на всіх рівнях організації суспільства, які своїми справами демонструють позитивні зміни, роблячи відповідні

капіталовкладення у екологічні проекти. Це і біоочистка стічних вод на рівні територіальних громад, перебудова сміттєзвалищ та будівництво сміттєпереробних заводів, забезпечення у всіх населених пунктах прибудинкових територій контейнерами для роздільного збору сміття і допомога населенню організації сортування сміття. З метою економії природних ресурсів у зимовий період за кошти територіальних громад утеплення будинків і заміна теплозберігаючих вікон та встановлення сонячних батарей, ремонт всіх доріг навіть у самих віддалених населених пунктах у гірській місцевості та всіх інших об'єктів інфраструктури тощо (рис. 5). Турбота такого типу про людей сприяє формуванню високого рівня екологічної культури і свідомості і в майбутньому працює виключно на збагачення, не потребує зайвих витрат.

**Рис. 5. Сучасний рівень екологічної культури у європейських державах
Національні рушійні сили гармонійного розвитку України.**

Нині природоохоронна діяльність суспільства розглядається у взаємозв'язку з сталим розвитком природного середовища. Стало зрозуміло, що тільки стабільна, збалансована прогресуюча, ресурсозберігаюча світова економіка, яка повністю залежить від стану біосфери, забезпечить стабільне існування Природи та гармонійне, радісне, успішне життя людей на планеті Земля. Людство дійсно може надати розвитку сталого і довготривалого характеру, для того щоб він відповідав потребам людей, що живуть зараз, не втрачаючи при цьому можливості майбутнім поколінням задовольняти свої потреби [5, 8]. Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів, відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери до самовідновлення. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої надії на більш благополучне життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з головних причин виникнення екологічних та інших катастроф – злидні, які стали у світі звичайним явищем.

Необхідно налагодити стан життя тих, хто користується надмірними засобами (грошовими і матеріальними), з екологічними можливостями планети, зокрема відносно використання енергії. Приклади впровадження концепції можуть бути наступні: 1) будівництво доріг, будівель має супроводжуватися відповідним зростанням зелених насаджень – щоб не погіршувати стан довкілля; 2) зростання виробництва продуктів харчування не повинно супроводжуватися виснаженням чи іншим погіршенням якості ґрунту і самих продуктів харчування; 3) видобування корисних копалин (наприклад металевих руд, вугілля, газу, нафти) має супроводжуватися створенням підприємств, що не залежать від цього видобутку. Таким чином, щоб після вичерпання майбутні покоління (а часто

поточні) не мали економічних проблем; 4) у приватному сенсі – заробітна плата повинна компенсувати витрати на відновлення здоров'я, погіршене через виконувану роботу; 5) медичні препарати та хірургічні операції повинні не лише вирішувати поточну проблему, але й не призвести до погіршення стану здоров'я пацієнта у майбутньому, часто це включає і здоров'я наступних поколінь; 6) навчання та використання праці жінок не повинне приводити до відмови від виконання основного обов'язку – народження дітей. Фактично найбільша шкода, яка може бути завдана майбутнім поколінням – це пряме їх знищення.

Концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної. Економічний підхід до концепції стійкого розвитку заснований на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ліндаля, який може бути зроблений за умови, принаймні, збереження сукупного капіталу, за допомогою якого і здійснюється цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних – природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку і знищення відходів. Однак при вирішенні питань про те, який капітал повинен зберігатися (наприклад, фізичний або природний, або людський капітал) і якою мірою різні види капіталу є взаємозамінними, а також при вартісній оцінці цих активів, особливо екологічних ресурсів, виникають проблеми правильної інтерпретації і розрахунку. З'явилися два види стійкості – слабка, коли мова йде про не зменшуваному в часі природному та виробничому капіталі, і сильна – коли повинен не зменшуватися природний капітал (причому частина прибутку від продажу

невідновних ресурсів повинна спрямовуватися на збільшення цінності відновлюваних природних капіталу).

Соціальна складова стійкості розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл благ. Бажано також збереження культурного капіталу і різноманіття в глобальних масштабах, а також більш повне використання практики стійкого розвитку, наявної в не домінуючих культурах. Для досягнення стійкості розвитку, сучасному суспільству доведеться створити більш ефективну систему ухвалення рішень, що враховує історичний досвід і заохочує плюралізм. Важливо досягнення не тільки внутрішньої справедливості, а й між поколіннями. У рамках концепції людського розвитку людина є не об'єктом,

суб'єктом розвитку. Спираючись на розширення варіантів вибору людини як головну цінність, концепція сталого розвитку передбачає, що людина повинна брати участь у процесах, які формують сферу його життєдіяльності, сприяти прийняттю і реалізації рішень, контролювати їх виконання.

екологічної точки зору, сталий розвиток має забезпечувати цілісність природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Більш того, поняття «природних» систем і ареалів проживання можна розуміти широко, включаючи в них створене людиною середовище, таке як, наприклад, міста. Основна увага приділяється збереженню здібностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому «ідеальному» статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища і втрата біологічного розмаїття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення.

Узгодження цих різних точок зору та їх переклад на мову конкретних заходів, які є засобами досягнення сталого розвитку – завдання величезної складності, оскільки всі три елементи сталого розвитку повинні розглядатися збалансовано. Важливі також і механізми взаємодії цих трьох концепцій. Економічний і соціальний елементи, взаємодіючи один з одним, породжують такі нові завдання, як досягнення справедливості всередині одного покоління (наприклад, щодо розподілу доходів) та надання цілеспрямованої допомоги бідним верствам населення. Механізм взаємодії економічного та екологічного елементів породив нові ідеї щодо вартісної оцінки та інвентаризації (обліку в економічній звітності підприємств) зовнішніх впливів на навколишнє середовище. Нарешті, зв'язок соціального

та екологічного елементів викликала інтерес до таких питань як зв'язок і рівність між поколіннями, включаючи дотримання прав майбутніх поколінь, та участі населення в процесі прийняття рішень.

Головною передумовою реалізації Стратегії вбачається суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона несе відповідальність за свою діяльність або бездіяльність.

Література:

Білявський Г.О, Боголюбов В.М. Нові концептуальні підходи до розвитку екологічної освіти в Україні на початку XXI століття. – Харків: ХНУ. - 2000.

Екологічне право України: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. – Х.: Право, 2009. – 328 с.

Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

Концепція екологічної освіти України // затверджена рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України, протокол № 13/6-19 від 20.12.2001

Мельник Л.Г. Основи стійкого розвитку / Л.Г. Мельник. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2005. – 654 с.

Нагорнюк О.М., Собчик В.Т. та ін. Методика соціально-екологічного моніторингу та формування екологічної культури сільського населення (на прикладі Східного Поділля): Монографія / За заг. ред. д. геол.-мінерал. н., проф. Г.О.Білявського. – Херсон: Гринь Д.С., 2014.

Nagorniuk O., Mudrak O. Environmental education for balanced development of Ukraine // Technika-Informatyka-Edukacja: Theoretical and practical problems of informatics and information education. – Rocznik naukowy NR-1/2010/czesc1. – Rzeszow, 2010. – p. 325-331

Ноосферогенез і гармонійний розвиток // В.Я.Шевчук, Г.О.Білявський та ін. – К.: Геопринт, 2002. – 127 с.

Фурдичко О.І. Екологічні основи збалансованого розвитку агросфери контексті європейської інтеграції України: монографія / О.І. Фурдичко. – К.: ДІА, 2014. – 432 с.

Sobczyk Wiktoria. Rolnictwo i srodowisko. – Krakow: Wydawnictwo AGH, 2013. – 355 s.

Wybrane zagadnienia ochrony i inzynierii srodowiska / redakcja naukowa W.Sobczyk. – Krakow: Wydawnictwo AGH, 2014. – 319 s.

ABOUT THE AUTHORS

Part 1. PROBLEMS OF TRAINING SPECIALISTS IN THE FIELD OF PUBLIC ADMINISTRATION AND ADMINISTRATION АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

- 1.1. Nadiya Vasylenko, Doctor of pedagogical sciences, professor, Higher Educational Institution (CHEI),
Yaroslav Radysh, Doctor of Science in Public Administration, professor, Higher Educational Institution (CHEI),
“Vinnitsa Academy of Continuing Education”, Ukraine.
- 1.2. Svitlana Zharaia, Doctor of Science in Public Administration, professor, Higher Educational Institution (CHEI),
“Vinnitsa Academy of Continuing Education”, Ukraine.
- 1.3. Larysa Kyienko-Romaniuk, Associate Professor, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Communal Higher Educational Institution (CHEI),
Tetiana Halych, Associate Professor, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Communal Higher Educational Institution (CHEI),
“Vinnitsa Academy of Continuing Education”, Ukraine.
Svitlana Parshuk, Phd of Pedagogical, Associate Professor,
Mykolaiv V.O. Sukhomlynsky National University, Ukraine.
- 1.4. Volodymyr Zaiachkovskyy, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Communal Higher Educational Institution (CHEI) “Vinnitsa Academy of Continuing Education”; State Higher Educational Institution "Mohyliv-Podilskyi Assembly-Economic College", Ukraine.
- 1.5. Mayia Konnova, Associate Professor, Ph.D. in Historical Sciences, Communal Higher Educational Institution (CHEI) “Vinnitsa Academy of Continuing Education”, Ukraine.
Wojciech Duczmal, PhD of Economics, The Academy of Management and Administration in Opole, Poland.
- 1.6. Tetiana Drozd, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Communal Higher Educational Institution (CHEI) “Vinnitsa Academy of Continuing Education”, lecturer at the department of Administration, Ukraine.

1.7. Oleksandr Mudrak, doctor of agricultural sciences, professor, (CHEI), Oksana Nahorniuk, Ph.D. in agricultural sciences, associate professor Halyna Tarasenko, doctor of pedagogical sciences, professor, (CHEI), “Vinnitsa Academy of Continuing Education”, Ukraine.

Viktoria Sobchyk, doctor of agricultural sciences, professor Ph.D. D.Sc. Eng. AGH University of Science & Technology Faculty of Mining & Geoengineering, (Krakow, Poland).

Halyna Mudrak, candidate of geographical sciences, associate professor, Vinnytsia national agrarian university, Ukraine,

Yashnik Svitlana, Dr hab. professor the department of Psychology National University of Life and Environmental Science of Ukraine.

1.8. Ilona Shevchenko, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Communal Higher Educational Institution (CHEI) “Vinnitsa Academy of Continuing Education”, Ukraine.

1.9. Serhiy Poyda, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Communal Higher Educational Institution (CHEI) “Vinnitsa Academy of Continuing Education”, Ukraine.

**MECHANIZMY STYMULACJI ROZWOJU SPOŁECZNO-
GOSPODARCZEGO REGIONÓW W WARUNKACH
TRANSFORMACJI**

**MECHANISMS OF STIMULATION OF SOCIO-ECONOMIC
DEVELOPMENT OF REGIONS IN CONDITIONS OF
TRANSFORMATION**

**МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

Monograph

ISBN 978-83-946765-7-5

**Формат 70 * 100 ¹ 16. Ум. друк. арк. 17.5 , тираж 200 пр.
Зам. № 912-115.**

**Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu 45-085 Polska,
Opole, ul. Niedziałkowskiego 18 tel. 77 402-19-00/01.**

ISBN 978-83-946765-7-5

9 788394 676575